

De sociaal-integrerende functie van sport

Een kwestie van interpretatie?

A.H.F. Elling en P. de Knop

Beide auteurs zijn verbonden aan de Katholieke Universiteit Brabant en betrokken bij het interuniversitaire onderzoeksprogramma 'Waarden en Normen in de Sport' (WNS) van NOC*NSF. Dit onderzoek wordt mede mogelijk gemaakt door financiële ondersteuning van het ministerie van vws en Stichting Nationale Sporttotalisator.

Adres: drs. Agnes Elling, Katholieke Universiteit Brabant, vakgroep Vrijtijds wetenschappen, Postbus 90153, 5000 LE Tilburg, T (013) 466 91 11/(020) 668 64 05

Samenvatting

Aan sport worden de laatste jaren allerlei maatschappelijke functies toegeschreven. Ook in het kader van de ontwikkeling van een pluriforme en multiculturele samenleving zou sport een belangrijk middel kunnen zijn. Vaak wordt sport gezien als ideaal middel voor sociale integratie. In dit artikel wordt de zeer complexe relatie tussen sport en integratie kritisch bekeken en worden verschillende aspecten nader belicht. Zowel sociale integratie als segregatie zijn processen die enerzijds nauw verbonden zijn met de 'eigenheid' van sport en anderzijds tevens voortkomen uit de maatschappelijke inbedding van sport. Het begrip sociale integratie wordt ontleed in een drietal dimensies en er wordt onderscheid gemaakt in integratie in en door de sport. De diverse facetten worden geïllustreerd met voorbeelden van enkele 'doelgroepen' van het sportstimulerings- en/of antidiscriminatiebeleid van de overheid.

1 Inleiding

'Sportbeoefening in sociaal verband draagt bij aan sociale cohesie; via sport komen persoonlijke contacten en relaties tot stand, bouwen

mensen vriendenkringen en relatienetwerken op en kan ook het gemeenschapsgevoel worden versterkt. Door deze sociaal-bindende werking kan sport bijdragen aan socialisatie-, integratie- en emancipatieprocessen in de samenleving (...)

Sport wordt gewaardeerd om de vormende waarden die er inherent aan zijn. Sporters leren zich te houden aan afgesproken regels, verlies te accepteren, respect te tonen voor de prestaties van de tegenstander en zich open te stellen voor anderen (...). De praktijk laat echter ook zien dat de sportwereld een maatschappelijke plaats is waar negatieve tendensen in onze samenleving tot uiting komen'. (vws 1996, 15/28)

In beleidsgerichte discussies over sport wordt de laatste jaren in toenemende mate aandacht besteed aan waarden en normen in de sport, aan algemene en specifieke betekenissen van sport voor de samenleving en andersom. Demografische veranderingen en meer individualistische en pluriforme leefstijlen hebben hun uitwerking op de organisatie en beleiving van sport. Daarnaast heeft de sport binnen de

samenleving een meer centrale plaats ingenomen. De actieve en passieve sportbeoefening zijn gestegen evenals de aan sport toegekende betekenissen en functies voor individu en totale bevolking. Bovendien tekent de grote betrokkenheid van sport bij brede maatschappelijke issues en verantwoordelijkheden als gezondheid, socialisatie en sociale integratie, commercie, economie en wetenschap zich steeds duidelijker af (Council of Europe 1995). In recente beleidsrapporten van de overheid en de nationale sportkoepel NOC*NSF wordt gewezen op het belang van sport als sociaal bindmiddel in de samenleving (Van Bottenburg en Schuyt 1996, Crum 1991, Kearney 1992, vws 1996).

De gevoerde waarden en normen discussies gaan zowel over 'intrinsieke' aspecten van sport zoals spel en bewegen, als ook over meer instrumentele kanten zoals mogelijke economische en integratieve functies van de sport. Er wordt niet alleen gewezen op de belangrijke positieve sociale betekenissen van sport voor individu en samenleving (bijvoorbeeld zelfontplooiing, gezondheid en sociale integratie), maar er is ook in toenemende mate aandacht voor negatieve tendensen als discriminatie, agressie en uitwassen binnen de (jeugd)topsport (Calhoun 1981, Coakley 1994, Council of Europe 1995, Vanreusel en Bulcaen 1992). Ondanks de onderkenning dat sport in haar vele facetten een complex fenomeen is met paradoxale betekenissen, worden tegelijkertijd nog vaak eenzijdige, functionele relaties tussen sport, individu en maatschappij verondersteld. Hoewel er in het algemene overheidsbeleid ten aanzien van de maatschappelijke integratie van etnische minderheden en andere 'achterstandsgroeperingen' relatief weinig aandacht wordt besteed aan sport, wordt tegelijkertijd de sportwereld soms aangedragen als lichtend voorbeeld of als belangrijk 'instrument' (Elling en De Knop 1998). Het is echter nog niet zo lang geleden dat sportbeoefening een activiteit was, die vrijwel uitsluitend toegankelijk was voor jonge, blanke, fysiek gezonde, heteroseksuele mannen en daarmee uitermate sterk bijdroeg aan sociale differentiatie. Is sport inmiddels zover gedemocratiseerd dat dergelijke uitsluitings- en segregatieprocessen in de hedendaagse sport niet meer voorkomen? Ook in veel huidige sportverenigingen wordt voornamelijk wedstrijd sport bedreven en juist deze is sterk gecategoriseerd naar leeftijd, sekse en validiteit

(Anthonissen en Boessenkool 1996, 1997, Heinemann en Schubert 1994). Bovendien blijkt de participatie en integratie van verschillende groepen geen hoge prioriteit te krijgen binnen het verenigingsbeleid (Prinsen 1996). Het betaalde voetbal wordt vaak als voorbeeld gezien voor de integratie van etnische minderheden. Hierover kunnen echter ook een aantal kritische vragen gesteld worden: In hoeverre wordt stereotype beeldvorming ten aanzien van 'zwarte' mensen bevestigd? Is professionele sportbeoefening voor jonge allochtonen mannen slechts één van de weinige mogelijkheden tot sociale mobiliteit? Waar zijn de allochtone trainers en bestuurders? En hoe zit het met de integratie binnen de volleybal-, hockey of tenniswereld?

In haar huidige verschijningsvormen lijkt sport zeker mogelijkheden te bieden tot sociale integratie, maar een gedifferentieerde analyse is hierbij van belang. Wat wordt eigenlijk bedoeld met de integratieve betekenis/functie van sport? Zijn er verschillende integratieaspecten te onderscheiden? Wie moeten er integreren en onder welke voorwaarden? Integreert sport ten aanzien van verschillende sociale kenmerken (bijv. leeftijd, etniciteit, validiteit, seksuele voorkeur) op dezelfde wijze? Zijn de leden van een Surinaamse, Turkse of homoseksuele sportvereniging minder geïntegreerd in de samenleving dan zij die in een 'gemengde' club sporten?

In dit artikel staat de sociaal-integrerende betekenis van sport (beoefening) centraal. Na een korte uiteenzetting van het 'dubbelkarakter van sport' zal een analysekader uiteengezet worden, met behulp waarvan gekeken kan worden op welke wijzen sportbeoefening kan bijdragen aan sociale integratie. Aan de hand van dit kader wordt kritisch gekeken naar de integratieve mogelijkheden van sportbeoefening ten aanzien van verschillende doelgroepen van het sportstimuleringsbeleid.¹

2 Waarden en normen in de sport

'Sport is filled with both violence and tenderness, joy and despair, beauty and repulsiveness, order and disorder...Cheers are inevitably followed by boos, the sweet wine of victory by the gall of defeat'. (Snyder en Spreitzer 1978, 15)

Binnen theorievorming over sport wordt regelmatig onderscheid gemaakt tussen sportspecifieke en sportoverstijgende aspecten, tussen sportinterne en -externe goederen, tussen sportintrinsicke en -extrinsicke waarden. Steenbergen e.a. (1992, 1996) spreken, in dit verband van het 'dubbelkarakter van sport'. Om onder andere bij ethische kwesties categorische verwarringen te voorkomen zou de specifieke 'eigenheid' van sport steeds in beschouwing moeten worden genomen.

In sport gelden bepaalde regels en waarden die niet altijd overeenkomen met algemeen geldende waarden en normen. Zo zijn bepaalde vormen van discriminatie, van onderscheid maken naar bijvoorbeeld sekse, leeftijd, validiteit of nationaliteit, toegestaan vanwege het wedstrijdprincipe. In de wedstrijd sport geldt namelijk een gebod op overtreffen én een gebod op gelijkheid. Het zo goed mogelijk presteren, willen winnen, is onderdeel van de sport. Tegelijkertijd geldt het principe van gelijke kansen: mannen en vrouwen, jongeren en ouderen hoeven in de meeste takken van sport niet tegen elkaar in het strijdperk te treden vanwege de ongelijke kansen op overwinning. Een wedstrijd waarbij een 14-jarig meisje in een rolstoel tegen een 18-jarige jongen en een 50-jarige vrouw zou moeten hardlopen voldoet niet aan de regels van fair play. En een profvoetballer uit Brazilië die in de Nederlandse competitie uitkomt mag niet meedoen met het Nederlands elftal bij een interlandwedstrijd.

In sport gelden echter niet alleen 'eigen' regels en waarden; sport is tevens onderdeel van een groter maatschappelijk geheel en daarom zal ook steeds de sociaal-culturele inbedding in ogenschouw moeten worden genomen. Sportverenigingen die zich nog steeds eenzijdig oriënteren op wedstrijd sport eigen waarden, zoals segregatie naar sekse en leeftijd en het streven naar het overtreffen van de tegenstander, komen onder druk te staan van ledenverlies, mede door veranderende opvattingen in de samenleving (Anthonissen en Boessenkool 1997, Janssens 1996, Heinemann en Schubert 1994). Niet alle 'overtredingen' van maatschappelijke normen en regels kunnen onder het mom van van de 'sporteigenheid' worden goedgepraat. Op grond van sportoverstijgende argumenten zou iedereen de mogelijkheid moeten worden geboden om de tak van sport van zijn of haar interesse, naar eigen wensen en kun-

nen, te beoefenen. Dit laatste is ook de doelstelling van het sportbeleid van de overheid en de nationale sportkoepel (NOC*NSF 1997, vws 1996).

Het sportoverstijgende principe van participatie of integratie van verschillende sociale groepen in de sport is kortom niet altijd strijdig met, maar kan juist gepaard gaan met segregatie, met onderscheid maken op wedstrijd sportinhoudelijke argumenten. Naast dit onderscheid in sportintrinsicke en sportextrinsicke waarden kan er bovendien onderscheid gemaakt worden tussen het niveau van sportbeoefening – de sportpraktijk – en het institutionele niveau, de sportorganisaties. Zo kan integratie in de sport betrekking hebben op gezamenlijke sportbeoefening van valide en mindervalide personen, maar kan er ook sprake zijn van integratie op organisatorisch niveau, waarbij alle sportbonden een afdeling gehandicaptensport hebben.

Omdat sportbeoefening niet meer hoofdzakelijk beperkt is tot de jonge, mannelijke bevolking uit de gegoede burgerij, maar min of meer gemeengoed is geworden heeft de sociale betekenis en daarmee de sociaal-integrerende betekenis van sport steeds meer aandacht gekregen. Niettemin worden betekenis analyses van sport voornamelijk benaderd vanuit een positivistisch, functionalistisch perspectief en steunen de aan sport toegedichte functies vaak op gebrekkig empirisch materiaal (Cachay 1988, Coakley 1994, Council of Europe 1995, Ingham en Loy 1993).

Sport is met andere woorden een complex fenomeen met meerduidige en vaak ook paradoxale betekenissen, waartussen steeds opnieuw een balans gevonden moet worden. Voorbeelden van de paradoxale betekenissen van sport zijn de spanning tussen het gelijktijdige streven naar gelijkheid (fair play) en verschil (competitie, winst en verlies), tussen ongedwongen sportbeoefening en de sociale dwang tot bewegen en gezondheid, tussen vrijwilligerswerk en verregaande professionalisering en commercialisering van sport, tussen globalisatie en lokale identiteit, tussen natuurbeleving en milieuproblematiek, tussen integratie en segregatie.

Om de integratieve (on)mogelijkheden van sport te analyseren is een bruikbare omschrijving van het begrip sociale integratie in relatie tot sport noodzakelijk.

Sociale integratie

	STRUCTUREEL (participatie)	SOCIAAL-CULTUREEL (beeldvorming)	SOCIAAL-AFFECTIEF (vriendschap)
<i>Sportpraktijk</i>	formeel competitief organisatorisch direct	Assimilatie Acceptatie Emancipatie Wederzijds respect	sociaal contact (sport)vriendschap
<i>(integratie in sport)</i>			(in 'eigen' kring/'gemengd')
<i>Sportoverstijgend (Andere sferen: arbeid, onderwijs, huisvesting, kunst & cultuur)</i>	Opleiding (on)betaald werk sociale mobiliteit	Doorbreking vooroordelen Zichtbaarheid Emancipatie	sociale contacten vriendschap partner/huwelijk
<i>(integratie door sport)</i>	(indirect door taal, omgangsvormen, gezondheid)		(in 'eigen' kring/'gemengd')

3 Integratie en segregatie

'Viele "neue" Gruppen von Menschen haben sich in den letzten Jahren den Turn- und Sportvereinen angeschlossen bzw. eigene Sportgruppen ausgebildet; dies gilt z.B. für Frauen, ältere Menschen, Ausländer oder Behinderte; sie kommen oft aus andere Bewegungsgründen und mit anderen Interessen zum Sport, als es die 'typischen' Sportler taten an denen sich die Vereinsarbeit bislang weitgehend orientierte. Die vielfältigen Gesundheits-, Therapie- und sogar Lebenshilfe-Erwartungen, die sich zunehmend mit dem Sport verbinden, bedürfen aber genauer wissenschaftlicher Erfassung und Analyse, wenn sie angemessen erfüllt werden sollen, und sie müssen auch daraufhin überprüft werden, ob und inwieweit sie realisierbar sind'. (Grupe 1986, 264)

Integratie als een algemeen begrip betekent het samengaan van verschillende entiteiten tot een (meer homogeen) geheel. Bij toepassing op personen en

culturen wordt vaak een toevoeging gebruikt zoals maatschappelijk of sociaal (Engbersen en Gabriëls 1995, Vanreusel en Bulcaen 1992). In die zin betekent het dus het samengroeien van verschillende groepen en/of personen in een maatschappij, instituut of organisatie. Het gaat in de eerste plaats om een proces, maar soms wordt vooral gedoeld op een (gewenste) toestand. Bovendien bestaat sociale integratie uit verschillende aspecten, waarbij accenten gelegd worden op verschillende dimensies van samenleven, zoals maatschappelijke participatie, beeldvorming en vriendschap.² Dergelijke algemene dimensies van sociale integratie tezamen met het dubbelkarakter van sport hanteren wij als analysekader voor onderzoek naar de sociaal-integrerende betekenis van sport:

De driedeling functioneel, moreel en expressief van Engbersen en Gabriëls (1995), gebruiken wij om de argumentatie voor integratie en/of segregatie in de sport te verhelderen. Bij de *functionele* dimensie gaat het om een efficiënte afstemming en coördinatie van handelen. In een sportwedstrijd op het hoogste niveau zullen de personen met de beste vaardig-

heden die bovendien het beste functioneren binnen het gehele team, moeten worden opgesteld. De eigenheid van de wedstrijdsport, met principes als 'spelen om te winnen' staan hier centraal. Maar ook sportoverstijgende argumenten kunnen functioneel zijn (zoals gezondheid) en soms zelfs strijdig met de sport eigen functionaliteit. De *morele* dimensie verwijst naar het overeenkomen van een rechtvaardig normenstelsel, waardoor integriteit van mensen gewaarborgd blijft. Ten aanzien van sport voor gehandicapten kan integratie eerder als moreel en ethisch correct dan functioneel, worden opgevat. Morele, sportoverstijgende, argumenten voor integratie kunnen soms tegengesteld zijn aan functionele argumenten. Dat geldt bijvoorbeeld bij de jeugdsport als het belangrijker wordt gevonden dat iedereen meedoet dan dat er wordt gewonnen. De *expressieve* dimensie verwijst naar de erkenning van en mogelijkheden tot ontwikkeling van een individuele en collectieve identiteit. De *expressieve* dimensie komt naar voren bij het samenstellen van vriendenteams of het oprichten van een vereniging met een bepaalde signatuur (bijv. sportverenigingen met een christelijk, Surinaams of homoseksueel karakter). Ook deze *expressieve* aspecten kunnen zowel samengaan als conflicteren met functionele én morele argumenten tot integratie (zie bijv. Penninx e.a. 1995, Taylor 1995).

Door deze verschillende dimensies te onderkennen worden zowel aspecten van een multiculturele samenleving als een geïndividualiseerde samenleving als uitgangspunten genomen bij het proces van sociale integratie. In een pluriforme samenleving heerst namelijk een overkoepelend patroon van waarden en normen, maar is er tevens sprake van flexibiliteit, wederzijds begrip en tolerantie (Latuheru e.a. 1994, Taylor 1995). Wij zullen vervolgens ingaan op de verschillende dimensies van integratie zoals genoemd in tabel 1.

In het geval van *structurele* integratie gaat het om verplichte en meer vrijblijvende participatie aan verschillende maatschappelijke terreinen, waaronder ook de sport. Gelijke kansen en mogelijkheden staan hierbij centraal, welke samenhangen met zowel functionele als morele componenten. De selectie van een nationaal team in een bepaalde tak van sport zou puur op grond van functionele argumenten gebaseerd moeten zijn op louter sportspecifieke

vaardigheden en kenmerken en niet op bijvoorbeeld huidskleur of seksuele voorkeur. Het gaat immers om het behalen van een zo goed mogelijke prestatie. Daarnaast gelden tevens morele argumenten, het recht op gelijke behandeling en het tegengaan van discriminatie. Structurele integratie in de sport kan worden opgevat als het zorgdragen voor *toegankelijkheid en participatie*.

Deelname aan sport op zich kan dus reeds worden gezien als een vorm van maatschappelijke integratie, vergelijkbaar met het deelnemen aan andere sociale 'sferen' of 'praktijken' zoals de arbeidsmarkt of het onderwijs. Er kan vervolgens nader onderscheid gemaakt worden in uiteenlopende vormen van sportparticipatie. Niet alle doelgroepen van het sportstimulerings- en antidiscriminatiebeleid hebben namelijk dezelfde wensen en mogelijkheden tot integratie. Er kan gesproken worden van een structureel 'integratiecontinuüm', van georganiseerde sportdeelname met weinig tot sportdeelname met veel onderlinge groepsintegratie.³

1 *Formele integratie*: in dit geval bestaat de enige vorm van (institutionele) integratie uit contacten via bepaalde overlegorganen of een lidmaatschap van een reguliere sportorganisatie (bijv. НОС*NSF). Dit geldt bijvoorbeeld voor de gehandicaptensport, en voor Meer Bewegen voor Ouderen (МВВО).

2 *Competitieve integratie*: naast formele integratie via bijvoorbeeld het lidmaatschap van een bond, vindt integratie plaats door middel van deelname aan een reguliere competitie (bijv. voetbal of volleybal) of een sporttoernooi. Deze vorm van integratie komt vooral voor bij categoriale verenigingen van allochtone of homoseksuele sporters, die aan de reguliere competitie meedoen.

3 *Organisatorische integratie*: bij deze integratievorm gaat het bijvoorbeeld om een sectie gehandicapten- of ouderensport binnen een bond of vereniging of een allochtoon team binnen een, verder autochtone, sportvereniging.

4 *Directe integratie*: hiermee wordt bedoeld dat individuen (uit bepaalde achterstandsgroepen) binnen regulier verband meedoen aan sportwedstrijden. Terwijl etnische minderheden of homoseksuelen in principe de mogelijkheid hebben tot directe integratie, zijn er slechts weinig vormen van directe integratie met betrekking tot ouderen en gehandicapten, omdat voor de meeste takken van sport prestaties afhankelijk zijn van leeftijd en validiteit. Er kan echter

ook sprake zijn van 'omgekeerde' integratie als bijvoorbeeld niet gehandicapten meedoen met zitvolleybal of er één 'Hollander' in een allochtoon team speelt.

Afhankelijk van de sociale groepering vooral ten aanzien van allochtonen en homoseksuelen _ worden enkele van de hier onderscheiden integratievormen (bijv. competitieve integratie) over het algemeen aangeduid als sportbeoefening in eigen kring en in verband gebracht met segregatietendenzen (vergelijkbaar met 'zwarte' woonwijken of scholen). Aangezien sportbeoefening echter een activiteit is waaraan in de vrije tijd en volgens het sportbeleid naar eigen wensen en mogelijkheden zou moeten kunnen worden deelgenomen zal vooral de vraag gesteld moeten worden *waarom* bepaalde groeperingen zich (ook in de sport) apart organiseren. Doen zij dit omdat er geen mogelijkheden zijn om geïntegreerd te sporten, of omdat zij zich gediscrimineerd of minder welkom voelen binnen de reguliere sport, of omdat zij graag in contact willen komen/blijven met mensen met bepaalde sociale kenmerken? Wanneer dergelijke vragen worden gesteld gaat het niet meer alleen om verschillende structuren van integratie, maar tevens om culturele aspecten.

Bij het proces van *sociaal-culturele* integratie gaat het vooral om aspecten als veranderende beeldvorming, waarden en normen. Respect voor pluriformiteit van waardeoriëntaties, identiteitsvorming en -beleving is hierbij van groot belang (zie ook Martin 1992). Verschillende groepen hanteren namelijk bepaalde eigen 'culturele normbeelden' (Gowricharn 1995, 210).

Ondanks de toenemende pluriformiteit van sportmogelijkheden en oriëntaties heerst er vooral in de wedstrijdsport nog vaak een dominante cultuur waardoor ook selectie- en uitsluitingsprocessen kunnen optreden. Binnen de sportwereld gelden allerlei specifieke symbolen, opvattingen en regels die niet altijd zo neutraal en vanzelfsprekend zijn als ze soms, mede onder het mom van de 'eigenheid' van sport worden voorgesteld. Bepaalde (ongeschreven) codes ten aanzien van omgangstaal en gedrag kunnen bijvoorbeeld door allochtonen of homoseksuelen als niet wenselijk of zelfs discriminerend worden ervaren, waardoor zij zich zullen moeten aanpassen of ervoor kiezen om de sportclub te verlaten en eventueel in eigen kring gaan sporten (Bakhtali

en Ramsahai 1990, Elling en De Knop 1998, Hekma 1994, De Jong 1989, Stöpler en Schuyf 1997). Ook voor veel ouderen en gehandicapten kunnen naast structurele, ook culturele drempels deelname en integratie in de weg staan (Van Essen e.a. 1995, Sherill en Williams 1996).

De laatste tijd is binnen de sport steeds meer aandacht voor pluriformiteit van waarden of culturele normbeelden. En tevens voor de vraag hoe met deze pluriformiteit om te gaan vanuit de sportvereniging, de bonden of de overheid (Beckers en Serail 1991, Crum 1991, Digel 1986, Hoogendam 1997). Daarbij is één van de grootste uitdagingen om een goede balans te vinden tussen sporteigen en sportoverstijgende waarden en tussen expressieve, morele en functionele aspecten welke soms tegenstrijdig kunnen zijn. 'Gemengde' sportbeoefening qua leeftijd, etnische achtergrond, validiteit of seksuele voorkeur kan iemands beeldvorming over bepaalde bevolkingsgroepen veranderen en bijdragen tot meer inzicht in en respect voor culturele verschillen. Zo kunnen personen op individuele basis stereotype beeldvorming, van andere sporters en toeschouwers, ontkrachten. Dat geldt bijvoorbeeld voor een 60-jarige marathonloper of een homoseksuele voetballer⁴ ten aanzien van heersende ideeën over leeftijd of seksuele voorkeur. Gezamenlijke sportbeoefening kan bestaande vooroordelen echter tevens bevestigen, of zelfs versterken. Structurele integratie is dus in zekere mate voorwaarde, maar biedt geen garantie tot sociaal-culturele integratie. Individuen hebben, in tegenstelling tot bovengenoemde voorbeeld vaak sterker de neiging tot aanpassing aan geldende normen (*assimilatie*). Allochtone voetballers worden vooral gewaardeerd als ze zich aanpassen aan formele en informele regels en codes, opgesteld door een 'wit' bestuur en een 'witte' trainer. Homoseksuele (top)sporters durven vaak binnen hun (reguliere) vereniging niet openlijk te zijn over hun seksuele voorkeur en doen soms zelf mee aan het behoud van een vrouwonvriendelijke en homofobe sfeer (Elling e.a. 1995, Messner en Sabo 1990, 1994).

Sociaal-culturele integratie hangt dus nauw samen met beeldvorming, met *tolerantie*, *acceptatie* en *wederzijds respect*. Minder hoog op een denkbeeldig sociaal-cultureel integratiecontinuüm staat bijvoorbeeld eenzijdige aanpassing aan heersende normen.

De laatste vorm, *sociaal-affectieve* integratie, is verbonden met de vorige twee, maar is het moeilijkst 'afdwingbaar' vanwege de belangrijke component van keuzevrijheid. Deze manier van 'informele participatie' binnen de samenleving komt tot uiting in het aangaan van sociale contacten, vriendschappen en partnervorming/huwelijken (Veenman 1994). Sport (beoefening) brengt in vergelijking met andere vormen van vrije tijdsbesteding grote aantallen mensen bij elkaar en wordt dan ook regelmatig een belangrijke cohesiefunctie toegeschreven (Van Botenburg en Schuyt 1996, Vanreusel en Bulcaen 1991). Vooral voor jongeren is sport een plaats om vrienden te maken, maar ook voor oudere sporters biedt sportbeoefening mogelijkheden tot sociaal contact, vriendschapsrelaties en als 'huwelijksmarkt'. In beleidsnota 's wordt vooral ook ten aanzien van ouderen en gehandicapten gewezen op deze sociaal-affectieve dimensie van integratie (vws 1995a, 1995b).

Sociale contacten blijken naast gezondheid en presteren, een zeer belangrijk motief te zijn voor sportbeoefening. Het kan mede aanleiding zijn tot sportbeoefening of de om andere redenen begonnen sportdeelname te continueren (Manders 1984, 1987, Roosen en Kropman 1989). Voor sommigen zijn deze vriendschapsrelaties sportoverstijgend, voor anderen blijven deze sociale relaties beperkt tot de sport of komt sportbeoefening voort uit reeds bestaande vriendschappen. Ook topsporters, in het bijzonder buitenlandse topsporters, zijn voor vriendschappen vaak vooral aangewezen op hun collega's (Olin e.a. 1990). Bij verhuizing is de sportvereniging, naast studie of baan voor velen één van de plekken waar contacten en vriendschappen worden opgedaan. Maar het is niet empirisch vastgesteld dat door sportbeoefening gemakkelijker vriendschappen worden gesloten dan door het lidmaatschap van een muziekvereniging, of door café- of discobezoek.

Wanneer er in een etnisch gemengde groep gesport wordt kan dit leiden tot etnisch gemengde vriendschappen. Maar hoewel een zekere mate aan teamcohesie een voorwaarde is, betekent zelfs intensieve gezamenlijke sportbeoefening niet dat de sporters elkaars beste vrienden moeten zijn (Chu en Griffey 1982, Olin e.a. 1990, Ronglan 1997). Een voorbeeld hiervan is de door de media sterk benadrukte zwart-wit groepsvorming bij AJAX en het Nederlandse voetbalteam tijdens de Europese Kam-

pioenschappen 1996. De eerste twee integratievormen lijken echter wel belangrijke voorwaarden te zijn voor het algemeen welslagen van een collectieve vorm van sociaal-affectieve integratie, van *gemengde sociale contacten, vriendschappen en partnervorming*.

Uit bovenstaande kan in ieder geval geconcludeerd worden dat processen van sociale integratie niet eenduidig in betekenis zijn. De hier onderscheiden dimensies hangen, net als de driedeling in functioneel, moreel en expressief nauw met elkaar samen, zijn aan de ene kant complementair en staan aan de andere kant soms op gespannen voet met elkaar (Engbersen en Gabriëls 1995, 21-23). Er bestaan kortom geen eenduidige lineaire verbanden tussen structurele, sociaal-culturele en sociaal-affectieve integratie.

Zo kan een homoseksuele man door aanpassing aan heersende heteroseksuele normen in de sport weliswaar in bepaalde mate integreren, maar dit kan gedeeltelijk ten koste gaan van bijvoorbeeld zelfacceptatie en zelfverwerkelijking. Daarentegen kan een aparte zwemgroep van allochtone vrouwen, de interne cohesievorming versterken en bijdragen aan emancipatie, maar ook integratieprocessen vertragen en mogelijk zelfs leiden tot discriminatie.

In het voorgaande kwam reeds naar voren dat het stimuleren van (gezamenlijke) sportdeelname, van integratie *in* de sport kan bijdragen aan maatschappelijke integratie, aan het wegnemen van vooroordelen, aan 'gemengde' vriendschappen. Maar gemengde sportbeoefening veronderstelt niet automatisch dat er sprake is van sociale integratie *door* sport. Het zichtbaar zijn van gehandicaptensport of een top-team met veel allochtone spelers biedt geen garantie dat vooroordelen ten aanzien van validiteit of etniciteit worden tegengegaan. Het samenspelen in een team betekent niet altijd dat iedereen elkaars beste vriend is en dat er ook samen andere sociale activiteiten worden ondernomen. Sport is een maatschappelijk fenomeen en kan daardoor enerzijds bijdragen aan sportoverstijgende functies zoals maatschappelijke integratie, maar ook leiden tot minder positieve betekenisoverdracht zoals seksisme en nationalisme.

4 Sociale integratie in en door sport

De verschillende aspecten van sociale integratie en hun onderlinge relaties hoeven niet beperkt te blijven tot sport, maar kunnen overdraagbaar zijn naar

andere maatschappelijke sectoren. Integratie in de sport kan sociale integratie door de sport tot gevolg hebben (zie o.a. De Knop e.a. 1995). Met name vanwege de uniforme structuur, de vermeende laagdrempeligheid, de enorme omvang en daarmee het toenemende belang van sport binnen onze maatschappij, zou sport een bijdrage kunnen leveren aan de maatschappelijke integratie van bepaalde groeperingen (Vanreusel en Bulcaen 1992). Maar juist ook deze eigenheid van de sport lijkt een bredere maatschappelijke integratie in de weg te kunnen staan.

Met betrekking tot bepaalde groepen (vooral allochtonen) lijkt vaak een directe relatie te worden verondersteld tussen verschillende structurele integratievormen in de sport en bredere integratie in de maatschappij. Omdat structurele integratie (waaronder integratie in de sport) onderdeel is van maatschappelijke integratie is dit in zekere zin waar. Maar er bestaat nauwelijks inzicht in de relaties tussen sportbeoefening en andere vormen van structurele integratie (bijvoorbeeld deelname aan het arbeidsproces), sociaal-culturele integratie (beeldvorming) en sociaal-affectieve integratie (vriendschap). In ieder geval zullen deze relaties, zoals hierboven reeds vermeld, niet causaal en eenduidig van aard zijn.

Sportbeoefening en maatschappelijke participatie

Door sportdeelname kunnen de kansen en mogelijkheden tot bredere maatschappelijke integratie via sociale mobiliteit worden vergroot. Vooral door het bestaan van topsport is sportbeoefening (in een aantal takken van sport) een mogelijkheid om de sociaal-economische ladder te beklimmen. Deze sociale vooruitgang is echter slechts weggelegd voor enkelen. Daarnaast zijn ook de arbeidskansen binnen de sportwereld als geheel toegenomen. Voor velen is hun betrokkenheid binnen de sport geen vrijetijdsbesteding meer, maar werk (trainers, journalisten, managers, beleidsmedewerkers). In die zin is de mogelijkheid tot bredere sociale integratie door sportbeoefening wel degelijk toegenomen. Maar juist de sport als maatschappelijk 'stijgingskanaal' is niet altijd even toegankelijk voor alle groepen in de samenleving. Vooral in relatie tot vrouwen en allochtonen zijn deze scheve verhoudingen aangetoond (Acosta en Carpenter 1994, Jarvie 1991, Knoppers en Bouman 1996, Lapchick 1995, Maguire 1991).

Voor allochtone mannen bestaat, overeenkomstig sporters uit lagere sociaal-economische klassen, binnen bepaalde takken van sport de mogelijkheid om als professional hun maatschappelijke positie (tijdelijk) te verbeteren. Soms wordt verondersteld dat daarom de structurele integratie van zwarte mensen in de sport relatief hoog is, ondanks verschillende vormen van discriminatie (Harris 1991, 1994, Parry en Parry 1991, Merkel 1996, Sailes 1993). Directe (structurele) integratie is hiervoor dus een voorwaarde, wat voor de groepen ouderen en gehandicapten meestal niet mogelijk is. Wel zou er ook bij deze laatste groepen in bepaalde gevallen sprake kunnen zijn van structurele integratie door sport, wanneer men bijvoorbeeld door sportbeoefening langer zelfstandig zou kunnen blijven wonen of wanneer contacten worden gelegd met betrekking tot huisvesting, werk of onderwijs. Hierover zijn weinig onderzoeksresultaten bekend, maar er kan niet van worden uitgegaan dat dit structureel gebeurt. Bovendien lijkt dit eerder voor te komen bij takken van sport waaraan mensen uit hogere sociaal-economische klassen deelnemen (tennis, hockey, golf). Niettemin kan van sportbeoefening zeker een stimulerende werking uitgaan, waardoor mensen indirect ook makkelijker integreren in overige sociale praktijken.

Dat neemt niet weg dat ook bij sportbeoefening in eigen kring sprake kan zijn van structurele integratie op meerdere terreinen (werk, onderwijs, huisvesting). Uit onderzoek naar sportdeelname in eigen kring (bijv. De Jong 1989, Van Schelven 1994) blijkt niet dat allochtone sporters in eigen teams of verenigingen minder maatschappelijk geïntegreerd zouden zijn dan allochtonen die gemengd sporten. De vraag die dan gesteld kan worden is of een vorm van directe integratie in de sport de maatschappelijke integratie van deze groep meer zou kunnen vergroten. Bij een minder structureel geïntegreerde vorm zoals bijvoorbeeld competitieve integratie, valt dan wellicht op het vlak van sociaal-culturele integratie meer 'winst' te behalen.

Sport en veranderende beeldvorming

Sportdeelname van verschillende bevolkingsgroepen kan bijdragen aan sociaal-culturele integratie in de wereld van de sport en vanwege de belangrijke plaats van sport in de maatschappij, ook invloed hebben op sociaal-culturele integratie binnen andere

terreinen. Deze relaties zijn echter uiterst complex en vaak paradoxaal van aard en zullen daarom vanuit een kritisch gezichtspunt bekeken moeten worden.⁵ Vooral door Amerikaanse sportsociologen is geweten op de paradoxale situatie van de bevestiging van mythes omtrent zwarte mensen door 'zwarte' sportdolen (Coakley 1994, Lumpkin, Stoll en Beller 1994). Bovendien is sport weliswaar een wijdverbreid en steeds meer gewaardeerd cultuurverschijnsel, maar neemt het slechts een marginale positie in als het gaat om maatschappelijke integratie. Zo stelt Gowricharn (1995) dat 'de waardering van het cultuurgoed van allochtonen is tot nu toe grotendeels beperkt gebleven tot hun artistieke vermogens (show en muziek) en culinaire geneugten' (p. 218). De culturele overdracht van normen en waarden tussen de sport en samenleving is een complex en dynamisch proces, mede vanwege de verschillende sociale identiteiten die in diverse maatschappelijke sectoren in meer of mindere mate centraal staan (zie Tennekes 1995, Taylor 1995). In de sport kan voor iemand leeftijd belangrijker zijn dan op de werkplek, waar bijvoorbeeld iemands opleiding of etnische achtergrond meer op de voorgrond treedt. Een algemene aanvaarding van de idee dat mannen en vrouwen even goede managers zijn en gelijke behandeling behoeven, betekent nog niet dat mannen en vrouwen in de sport evenveel gewaardeerd zullen worden. Omgekeerd zorgt de acceptatie van en grote waardering voor allochtone topsporters niet voor een gelijke behandeling van allochtonen op de arbeidsmarkt. Sociaal-culturele aspecten zijn nauw verbonden met machtsstructuren, met aanpassing aan en weerstand tegen dominante normbeelden. Daarom is het ook in de sport van belang om niet alleen de sociaal-integratieve potentie van sport te benadrukken, maar ook te achterhalen op welke manieren macht en privilege verbonden zijn met de totstandkoming en continuering van ongelijkheid (De-war 1993, 230).

Hierboven werd reeds gesteld dat sportdeelname vooroordelen ten aanzien van seksuele voorkeur, etniciteit/ras, leeftijd of validiteit kan tegengaan, maar ook kan bevestigen. Met name topsport kan door de aandacht van de media ook maatschappelijk gezien een voorbeeldfunctie hebben en rol doorbrekend zijn (zwarte profvoetballers, Paralympics). Daarnaast kunnen ook tegengestelde (segregerende) processen optreden door middel van stereotypering,

stigmatisering en discriminatie (Coakley 1994, Lumpkin, Stoll en Beller 1994, Merkel 1996). Zo is er gewezen op het proces van 'stacking', waarbij zwarte spelers in voetbal of rugby op bepaalde posities domineren, maar op andere (centrale) posities sterk ondervertegenwoordigd zijn. Er is sprake van een complexe interactie van beeldvorming en discriminatie enerzijds met structurele positieverbetering en emancipatie anderzijds (Penninx e.a. 1995, Vermeulen en Penninx 1994). Zichtbaarheid van allochtone of gehandicapte topsporters kan dus zowel een emancipatorische functie hebben als leiden tot bevestiging van maatschappelijke opvattingen en tot processen van uitsluiting. Niet alleen structureel geïntegreerde sportevenementen, maar ook sportevenementen (voornamelijk) in eigen kring, zoals de Gay Games lijken dominante beeldvorming over homoseksuele mannen en vrouwen te kunnen doorbreken (homoseksuele voetballers en lesbische kunstschaatsers) als wel te kunnen bevestigen (lesbische voetballers en homoseksuele cheerleaders) (Elling 1997). Datzelfde geldt voor de, organisatorisch gesegregerde, gehandicapten sport hoewel er door beleidmakers soms automatisch lijkt te worden verondersteld dat meer zichtbaarheid zal bijdragen aan positieve beeldvorming van gehandicapten in onze samenleving.

De media zullen een belangrijk aandeel hebben in de uiteindelijke werking van de beeldvorming, evenals de toeschouwers zelf die niet alles passief consumeren, maar de gepresenteerde beelden mede zullen interpreteren vanuit hun eigen individuele normbeelden (Dines en Humez 1995, Verkuyken 1996).

Gemengde vriendschap door gezamenlijke sportbeoefening

Bij wedstrijdsport met een sterk competitief karakter wordt geselecteerd op sportieve vaardigheid en maakt het in principe niet uit of iemand zwart of wit, protestant of katholiek, arbeider of vertegenwoordiger, homo- of heteroseksueel is. Sport kan dus een plaats zijn waar belangrijke 'andere' vriendschappen op worden gedaan dan via school, werk of buurt. De op prestatie gebaseerde structurele en daardoor mogelijk ook sociaal-affectieve integratie tussen personen uit verschillende groepen hoeft echter niet weerspiegeld te worden in het aangaan van gemengde vriendschapsrelaties buiten de sport (Chu en

Griffey 1982, Elling en De Knop 1998, Olin e.a. 1990).

Het samen ondernemen van bepaalde activiteiten (waaronder sport) is één van de belangrijkste kenmerken van vriendschap, evenals het vinden van een bepaalde bevestiging van jezelf in sociale achtergrond en interesse (Adams en Blieszner 1994). Bij lang niet alle takken van sport is sprake van een gedifferentieerd en multicultureel ledenbestand, waardoor de kans om 'gemengde' contacten aan te gaan niet altijd groter is dan in de eigen woonomgeving of op de werkplek, zoals wel wordt gesuggereerd door beleidmakers. Bovendien is sportbeoefening van oudsher een activiteit, waardoor niet alleen wordt bijgedragen tot gemeenschapszin en maatschappelijke cohesie, maar ook onderscheid wordt gemaakt op grond van zowel wedstrijdssportspecifieke aspecten (zoals leeftijd, sekse, vaardigheid, handicap) als sportoverstijgende aspecten (studie, geloof, beroep). Velen beoefenen sport samen met vrienden en/of personen waarbij naast de gedeelde interesse in sport of in een specifieke tak van sport, ook vaak sprake is van een overeenkomst in andere sociale identiteiten. De laatste jaren lijkt de verscheidenheid van specifieke sportclubjes, vooral in de grote steden, een enorme vlucht te hebben genomen. Deze differentiëring is mede veroorzaakt door de behoefte aan en de realisatie van een sportaanbod met een minder dominant wedstrijdgericht karakter (Crum 1991, Schulke 1990). Vooral bij recreatieve (wedstrijd)sportbeoefening worden groepen vaak gevormd op basis van reeds bestaande vriendengroepjes met gelijksoortige sociale kenmerken; er wordt bijvoorbeeld samen hardgelopen of getennist of meegedaan aan de lokale volleybal- of voetbalcompetitie. Er lijkt hier sprake van een paradoxale werking: hoe groter de sociale dimensie van iemands sportmotivatie (meer recreatief dan prestatief) is, hoe groter de kans is dat er gekozen wordt voor een minder sociaal gedifferentieerde sportgroep.⁶

Behalve een positieve keuze voor een eigen vereniging, waarbij men zich thuisvoelt, kan bovendien het niet-geaccepteerd-worden, de onmogelijkheid tot het aangaan van sociaal-affectieve relaties binnen een vereniging, reden zijn om sport in eigen kring te beoefenen (Hekma 1994, De Jong 1989, Manders 1984). Maar sportbeoefening met eigen mensen kan ook bijdragen tot constructie en versterking van een bepaalde sociale identiteit en daarmee tot uitsluiting

van andere. Hieruit blijkt wederom de complexe relatie tussen de verschillende dimensies van integratie in de sport: deelname in eigen of reguliere groepen, processen van veranderende beeldvorming en vriendschapsvorming.

5 Slotwoord: optimale integratievormen?

Gelijktijdig met de 'versporting' van de samenleving is de betekenis van sport pluriformer geworden in deelname, motivatie, inhoud en organisatie (o.a. Crum 1991, Digel 1986). De sportwereld is opener geworden voor verschillende groepen en gelijktijdig nog sterker sociaal gedifferentieerd. In het verleden werden sportverenigingen in een dorp of wijk gevormd op basis van sociale klasse en/of religieuze grondslag (bijv. arbeiders-, katholieke en gereformeerde sportverenigingen) en waren de leden vooral afkomstig uit de jongere mannelijke bevolking. Het 'sport voor allen' principe heeft de sportwereld doen veranderen. De sportpopulatie weerspiegelt in toenemende mate de diversiteit binnen de bevolking. Toch nemen bepaalde groepen nog steeds minder deel aan sport, in ieder geval aan de traditionele sport binnen reguliere sportverenigingen. Ook tegenwoordig is er sprake van een sterk verzuilde sport, zij het op grond van andere 'sociale variabelen' dan religieuze identiteit. Hoewel de 'sociale verplichting' tot sportbeoefening steeds groter is geworden, blijft sport een vrijwillige activiteit, waaraan mensen op eigen wijze invulling wensen te geven. Zowel integratie als segregatie op grond van sporteigen en sportoverstijgende kenmerken blijken onlosmakelijk verbonden met sportbeoefening.

De sociale processen van integratie en segregatie zijn dus niet per definitie tegenstrijdig zijn, maar veronderstellen elkaar. Er kan niet gesproken worden van integratie, als niet eerst onderscheid gemaakt wordt. Door bovendien verschillende niveaus van integratie te onderscheiden (structureel, sociaal-cultureel en sociaal-affectief) kan meer inzicht worden verkregen in de, soms negatief, aan elkaar gerelateerde processen. Soms werken bepaalde takken van sport ten aanzien van een bepaalde sociale variabele integratief, maar ten aanzien van andere juist heel weinig. Voetbal wordt vaak als voorbeeld gezien voor de integratie van allochtonen, maar heeft tegelijkertijd een minder integrerend imago ten aanzien van gender en seksuele voorkeur. Beleidmakers zullen rekening moeten houden met de pluriforme be-

tekenissen van sport en sociale integratie én van de complexe relaties tussen de verschillende integratieprocessen.

Sommige (structurele) integratievormen zoals het oprichten van eigen teams of clubs, de Paralympics en de Gay Games, worden gezien als segregierend, maar kunnen ook (gedeeltelijk) bijdragen aan sociaal-culturele of sociaal-affectieve integratie. Naar onze mening is echter niet de vraag naar de maatschappelijke (instrumentele) functies van gemengde dan wel categoriale sportbeoefening het meest belangrijk, maar gaat het om de vrijheid van een ieder om sport te beoefenen en te beleven op zijn of haar persoonlijke wijze. Hierbij lijkt het vooral belangrijk om negatief gewaardeerde processen zoals discriminatie te signaleren en te bestrijden. Beleidmakers van de overheid en de sport zullen in bepaalde situaties afwegingen moeten maken tussen diverse doelstellingen van het sportstimuleringsbeleid. Een (liberaal) sportstimuleringsbeleid dat uitgaat van de visie dat iedereen naar eigen wensen en mogelijkheden aan sport moet kunnen deelnemen kan soms conflicteren met een (functioneel) beleid dat gericht is op de optimalisering van de eigen waarden van sport (zo goed mogelijk presteren) of maatschappelijke waarden zoals sociale integratie van diverse groeperingen (vgl. Taylor 1995). Er zal nader onderzoek moeten worden gedaan naar de motieven en achtergronden voor het oprichten van eigen verenigingen en het organiseren van eigen competities en toernooien. In hoeverre spelen hierbij voorname-lijk (negatieve) sociaal-culturele processen zoals negatieve beeldvorming en discriminatie een rol? Op welke wijze zijn deze processen verbonden met emancipatie en de vorming of beleving van bepaalde sociale identiteiten (etniciteit, seksuele voorkeur)?

Bij een – idealiter gezien – meest sociaal-geïntegreerde vorm van sportbeoefening is, naast het aspect van samen sporten ook sprake van wederzijds respect, gelijke kansen en mogelijkheden en van onderlinge vriendschappen tussen leden van verschillende sociale groeperingen (tussen homo- en heteroseksuele sporters, tussen autochtone en allochtone sporters, tussen gehandicapte en niet-gehandicapte sporters en tussen oudere en jongere sporters). De sportwereld is echter ondanks en dankzij haar eigen karakter zeker geen wereldverbeteraar bij uitstek en heeft in het verleden meestal niet voorop gelopen bij maatschappelijke veranderingen. Sport is zowel

spiegel van de samenleving waarin maatschappelijke ongelijkheid gereflecteerd wordt, als ook een eigen bastion met mogelijkheden tot het aanzetten van culturele veranderingen. Verdergaande maatschappelijke veranderingen lijken eerder voorwaarde te zijn voor optimale, sociaal integratieve mogelijkheden binnen de sport dan dat sportbeoefening voorwaarde is tot maatschappelijke integratie. Hoewel sport enerzijds als belangrijk sociaal veld zeker kan bijdragen aan bijvoorbeeld veranderende beeldvorming, blijft sport anderzijds 'slechts' onderdeel van grotere maatschappelijke ontwikkelingen. De integrerende mogelijkheden van sportparticipatie (zowel sportbeoefening als deelname aan kaderactiviteiten zoals trainer of bestuurde) moeten door beleidmakers derhalve niet overschat worden. De sociaal-integrerende functie van sport kan niet gebruikt worden als primaire legitimatie van het sportstimuleringsbeleid, zonder dat hiervoor gedegen empirische onderbouwing bestaat. De primaire legitimatie voor sportdeelname lijkt eerder gezocht te moeten worden in het eigen karakter van de sport, waarbij de potentiële bijdragen aan sociale integratie processen zeker belangrijke secundaire overwegingen kunnen zijn. Maar deze veronderstelde integrerende processen dienen wel in een juist perspectief geplaatst te worden, waarbij tevens aandacht uitgaat naar de complexiteit en interne tegenstrijdigheden in de relatie tussen sport en sociale integratie.

In voorgaande paragrafen is een analysekader uiteen gezet en kritisch gekeken naar de mogelijkheden en beperkingen van sociale integratie in en door ten aanzien van diverse maatschappelijke groeperingen. Afhankelijk van de wensen en mogelijkheden van de mensen zelf en de maatschappelijke problemen die worden gesignaleerd worden er in de literatuur en het sportstimuleringsbeleid verschillende accenten gelegd en argumenten gebruikt. De mogelijkheden tot structurele of culturele integratie zijn onder andere afhankelijk van sociale variabelen zoals leeftijd, validiteit, etniciteit en seksuele voorkeur. Zo kunnen (negatieve) ervaringen en dominante motieven van invloed zijn op de beslissing om 'gemengd' of in eigen kring te sporten. Zowel functionele, morele als expressieve argumenten zijn bepalend voor specifieke vormen van integratie. Structurele integratie in de sport is een voorwaarde, maar biedt geen garantie voor sociaal-culturele en sociaal-

affectieve integratie. De diverse vormen van integratie kunnen sportoverstijgend zijn en bijdragen aan maatschappelijke integratie, maar de mate van sociale integratie in de samenleving kan ook van invloed zijn op de mogelijkheden van verdere integratie in de sport.

We hebben proberen aan te geven dat de sociaal-integratieve betekenis en functie van sport niet eenduidig is, maar een zeer complex karakter heeft.

Sport is zeker geen wondermiddel, dat ingezet kan worden om bepaalde, wenselijke maatschappelijke effecten te bewerkstelligen. Het integrerende 'medicinale' karakter van sport lijkt juist voort te komen uit een zekere mate van vrijblijvendheid. Dit komt vooral tot uiting wanneer verschillende (groepen) mensen, gewoon plezier beleven aan gezamenlijke sportbeoefening.

Noten

1 De diversiteit van de relatie tussen sport en integratie zullen wij vooral illustreren met voorbeelden van de sociale groeperingen allochtonen, ouderen, gehandicapten en homoseksuelen. Al deze groepen hebben een bepaalde mate van zelforganisatie in de sport en zijn op uiteenlopende wijze onderwerp van landelijk sport- en integratiebeleid (vws 1994, 1995a, 1995b, 1996a, 1996b, wvc1987, 1991, 1994).

2 In de literatuur wordt bijvoorbeeld onderscheid gemaakt tussen (sociaal-)structurele en (sociaal-)culturele integratie (Vermeulen en Penninx 1994, Latuheru 1994), tussen participatie en oriëntatie (Veenman 1994), tussen fysieke en sociale integratie (Boonstra 1990) of tussen functionele, morele en expressieve integratie (Engbersen en Gabriëls 1995). De hiergenoemde indelingen zijn ontleend aan onderzoek naar participatie en integratie van etnische minderheden of gehandicapte mensen.

3 De indeling aan de hand van een integratiecontinuüm wordt voornamelijk gebruikt binnen de gehandicaptensport (zie bijv. Winnick 1987, 158, wvc 1987, 21) op basis van meest beperkende (segregatie) tot minst beperkende (integratie) omstandigheden. Ook in de ongeorganiseerde sport zijn verschillende vormen van integratie tussen sociale groeperingen. Dit kan uiteenlopen van een Turks vriendengroepje tot een et-

nisch gemêleerd vrienden- of buurtclubje dat bijvoorbeeld op gezette tijden in het park sport. Ook sportwedstrijden of toernooien die geheel buiten reguliere kaders plaatsvinden, zijn op zeer uiteenlopende wijze integratief, van interne bedrijfscompetities tot een Surinaamse sport en culturele manifestatie zoals het Kwakoefestival in de Amsterdamse Bijlmer.

4 Terwijl in Europa homoseksuele voetballers de dominante beeldvorming doorbreken, zou dit voorbeeld in Amerika juist een bevestiging betekenen, omdat daar 'soccer' in tegenstelling tot 'football' als een sport voor vrouwen en homo's wordt gezien. Hieruit blijkt reeds hoe sociaal-culturele normbeelden kunnen verschillen binnen de westerse cultuur.

5 Vermeulen en Penninx (1994) geven aan dat sociaal-culturele integratie van etnische groeperingen onder andere belemmerd kan worden door een sterke mate van groepscohesie op basis van een etnische factor, maar dat anderzijds culturele assimilatie niet automatisch leidt tot structurele integratie of emancipatie.

6 Dit geldt echter niet voor alle maatschappelijke groeperingen. Voor motorisch gehandicapten kan het juist andersom zijn: wedstrijd sport in 'eigen' kring en 'gemengde' recreatieve sportbeoefening.

Literatuur

- Acosta, R.V. en Carpenter, L.J., 1994, 'The status of women in intercollegiate athletics'. In: S. Birrell en Ch.L. Cole (eds.), *Women, sport, and culture*. (pp. 111-119), Champaign (IL).
- Adams R.G. en Blieszner, R., 1994, 'An integrative conceptual framework for friendship research'. *Journal of Social and Personal Relationships*, 11: 163-184.
- Anthonissen, A. en Boessenkool, J., 1996, *De sportvereniging tussen traditie en commercie*. Arnhem: NOC*NSF.
- Anthonissen, A. en Boessenkool, J., 1998, *Tussen bierviltje en floppydisk*. Arnhem: NOC*NSF.
- Bakhtali, J.Z. en Ramsahai, S., 1990, *Als we de ruimte hadden, dan ... Een onderzoek naar sport en sportieve recreatie van Haagse migranten*. Den Haag: Warray.
- Beckers, Th. en Serail, S., 1991, *Nieuwe verhoudingen in de sport: De toekomst van het nationaal sportbeleid in het licht van maatschappelijke ontwikkelingen*. Tilburg.
- Boonstra, H.H., 1990, *Integratie: Wie, wat, waar, hoe, wanneer?* De Lier.
- Bottenburg, M. van en Schuyt, K., 1996, *De maatschappelijke betekenis van sport*. Arnhem.
- Calhoun, D., 1981, *Sports, culture and personality*. Westpoint (NY).
- Cachay, K., 1988, *Sport und Gesellschaft: Zur Ausdifferenzierung seiner Funktion und ihren Folgen*. Schorndorf: Hofmann
- Chu, D. en Griffey, D.C., 1982, 'Sport and racial integration: The relationship of personal contact, attitudes and behaviour'. In: Dunleavy, A.O., A.W. Miracle en R. Rees, *Studies in the sociology of sport*. Fort Worth (Texas): Texas Christian University Press: p. 271-282.
- Coakley, J.J., 1994, *Sport in society: Issues and controversies*. 5th ed. [1st.1978], St. Louis: Mosby.
- Council of Europe, 1995, *The significance of sport for society: Health, socialisation, economy*. Committee for the Development of Sport (CDDS), Council of Europe Press.
- Crum, B., 1991, *Over versporting van de samenleving: Reflecties over bewegingsculturele ontwikkelingen met het oog op sportbeleid*. Rijswijk.
- Dewar, A., 1993, 'Intergroup race relations: Succes or failure?'. In: D.D. Brooks en R.C. Althouse (eds.) *Racism in college athletics: The African-American athlete's experience*. (pp. 225-246), Morgantown.
- Digel, H., 1986, 'Über den Wandel der Werte in Gesellschaft, Freizeit und Sport'. In K. Heineman en H. Becker (Red.)/Deutscher Sportbund (Hrsg), *Die Zukunft des Sports: Materialien zum Kongress Menschen im Sport 2000*. (pp.14-43), Schorndorf.
- Dinez, G. en Humez, J.M. (eds.), 1995, *Gender, race and class in media: A text-reader*. Thousand Oaks: Sage.
- Engbersen, G. en Gabriëls, R., 1995, 'Voorbij segregatie en assimilatie'. In: G. Engbersen en R. Gabriëls (red.), 'Sferen van integratie: Naar een gedifferentieerd alloctonenbeleid'. (pp.15-47), *Beleid en Maatschappij*, Jaarboek 1994/95, Amsterdam.
- Elling, A.H.F. J.W.I. Tamboer en A. Knoppers, 1995, 'Vrouwen en mannen in de sport'. *Lichamelijke Opvoeding* 83/12: 540-544.
- Elling, A., 1997, 'Hoe lang blijven de Gay Games nog democratisch?'. *Parool* 5-9-1997.
- Elling, A. en P. de Knop, 1998 (in ontwikkeling), *De sociaal-integratieve betekenis van sport*. Onderzoeksrapport. Arnhem: NOC*NSF.
- Essen, S. van, T. Lambregts en A. Buisman, 1995, 'De oudereisport en de sportvereniging'. *Lichamelijke Opvoeding* 8: 360-365.
- Gowricharn, R.S., 1995, 'Integratie in een verbeelde werkelijkheid'. In: G. Engbersen en R. Gabriëls (red.), 'Sferen van integratie: Naar een gedifferentieerd alloctonenbeleid'. (pp.204-222), *Beleid en Maatschappij*, Jaarboek 1994/95, Amsterdam.
- Grupe, O., 1986, 'Künftige Aufgaben und Probleme der Sportwissenschaft'. In: K. Heineman en H. Becker (Red.)/Deutscher Sportbund (Hrsg), *Die Zukunft des Sports: Materialien zum Kongress Menschen im Sport 2000*. (pp.262-268), Schorndorf.
- Harris, O., 1991, 'Athletics and academics: Contrary or complementary activities?'. In: G. Jarvie (ed.), *Sport, racism and ethnicity*. (pp.124-149), London (NY).
- Harris, O., 1994, 'Race, sport and social support'. *Sociology of Sport Journal*, 11: 40-50.
- Heinemann, K. en M. Schubert, 1994, *Der Sportverein: Ergebnisse einer repräsentativen Untersuchung*. Schorndorf: Hofmann.
- Hekma, G., 1994, *Als ze maar niet provoceren: Discriminatie van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen in de georganiseerde sport*. Amsterdam.
- Hoogendam, A., 1997, *De medaille en zijn keerzijde: Naar een beleid voor verantwoorde sportbeoefening*. Arnhem.
- Ingham, A.G. en J.W. Loy, (eds.), 1993, *Sport in social development: Traditions, transitions and transformations*. Champaign (IL): Human Kinetics.
- Janssens, J., 1997, *... en sponsors zijn al net zo moeilijk te vinden als vrijwilligers. Enquête: de zorgen van sportclubs*. Arnhem: NOC*NSF.
- Jarvie, G. (ed.), 1991, *Sport, racism and ethnicity*. London (NY): Falmer Press.
- Jong, F. de, 1989, *Alloctonen en sport in eigen kring: Integratie of isolatie?* Amsterdam.
- Kearney, A.T., 1992, *Sport als bron van inspiratie voor onze samenleving: Sport biedt unieke kansen voor de ontwikkeling van de maatschappij*. Amsterdam.
- Knop, P. de e.a., 1995, 'Sport en integratie: De integratiemogelijkheden van de georganiseerde sport voor migrantenjongeren'. *Tijdschrift voor Lichamelijke Opvoeding* 15/1: 5-9.
- Knoppers, A. en Y. Bouman, 1996, *Trainers/coaches: een kwestie van kwaliteit? De arbeidscultuur van trainers/coaches (in zes teamsporten)*. Arnhem.
- Lapchick, R. (ed.), 1995, *Sport in society: Equal opportunity or business as usual?* Thousand Oaks: Sage.
- Latuheru, E.J., E.M. de Vries en M.-J. de Jong, 1994, *Integratie belemmerd? Een onderzoek naar belemmeringen ...* Rotterdam.
- Lumpkin, A., S.K. Stoll en J.M. Beller, 1994, *Sport ethics: Applications for fair play*. St. Louis: Mosby.
- Maguire, J., 1991, 'Sport, racism and British society: A sociolo-

- gical study of England 's elite male Afro/Caribbean Soccer and Rugby Union players'. In: G. Jarvie (ed.), *Sport, racism and ethnicity*. (pp.94-123). London (NY).
- Manders, Th., 1984, *Gehandicapten en sport: Samenvatting van een onderzoek naar de sportbeoefening door lichamelijk en zintuiglijk gehandicapten in de leeftijd van 15 tot 50 jaar*. Nijmegen.
- Manders, Th., 1987, *Sport in de mid-life periode: Aspecten van sportbeoefening bij 30-50-jarigen*. Nijmegen.
- Martin, J., 1992, *Cultures in organisations: Three perspectives*. Oxford.
- Merkel, U. en W. Tokarski, 1996, *Racism and xenophobia in European football*. Aachen: Meyer und Meyer.
- Messner, M.A. en D.F. Sabo (eds.), 1990, *Sport, men and the gender order: Critical feminist perspectives*. Champaign (Ill): Human Kinetics.
- Messner M.A. en D.F. Sabo, 1994, *Sex, violence and power in sports: Rethinking masculinity*. Freedom: The Crossing Press.
- NOC*NSF, 1997, *Ruimte voor ontwikkeling: Maatregelen ter verbetering van de ondersteuning van de breedtesport in Nederland in de periode 1997-2001*.
- Olin, K., O. Heinonen en J. Lahtinen, 1990, *Social integration of foreign professional players into sport and society: A migration perspective*. University of Jyväskylä, Department of social sciences of sport, Research reports No 52.
- Parry, J. en N. Parry, 1991, 'Sport and the black experience'. In: G. Jarvie (ed.), *Sport, racism and ethnicity*. (pp.150-174), London (NY).
- Penninx, R. e.a., 1995, *Migratie, minderheden en beleid in de toekomst: Een trendstudie*. Amsterdam.
- Prinsen, M., 1996, 'Sportverenigingen geven participatie en integratie laagste prioriteit'. *Landelijk Contact* 3: 12-15.
- Ronglan, L.T., 1997, 'The top-level sport team: A performance group, a group of friends, a group of workers'. Paperpresentatie ISSA symposium 29/6-1/7 1997, Oslo.
- Roosen, J. en Kropman, J., 1989, *Ouderen en sport*. Nijmegen.
- Sailes, G.A., 1993, 'An investigation of campus stereotypes: The myth of black athletic superiority and the dumb jock stereotype'. *Sociology of Sport Journal*, 10: 88-97.
- Schelven, W. van, 1994, 'Onderzoek allochtone sportorganisaties'. *Spel & Sport*, 94/1: 18-22.
- Schulke, H.J., 1990, *Sport-Alltag-Kultur: Standpunkte zur Sportbewegung*. Aachen.
- Sherrill, C. en T. Williams, 1996, 'Disability and sport: Psychosocial perspectives on inclusion, integration and participation'. *Sport Science Review*, 5/1: 42-64.
- Snyder, E.E. en E. Spreitzer, 1978, *Social aspects of sport*. Englewood Cliffs (New Jersey): Prentice-Hall
- Steenbergen, J., N. de Vos en J.W.I. Tamboer, 1992, 'Het dubbelkarakter van sport'. *Lichamelijke Opvoeding*, 14: 638-641.
- Steenbergen, J. en I.M. van Hilvoorde, 1996, 'Waarden en normen in de wedstrijdssport'. *Lichamelijke Opvoeding*, 3: 109-112 en 4: 177-180.
- Stöpler, L. en J. Schuyf, 1997, *Seksueel onbekend: Een verkenning rond de verdere mogelijkheden tot samenwerking tussen homoseksuele en lesbische sportclubs en de bonden*. Universiteit Utrecht.
- Taylor, Ch., 1995, *Multiculturalisme*. Amsterdam: Boom.
- Tennekes, J., 1995, 'Identiteit: Een sociaal-wetenschappelijke beschouwing'. In: A.W. Musschenga, W. van Tilburg, J. Tennekes en H.E.S. Woldring (red.), *De mens die je bent: Over identiteit*. (pp.37-47), Kampen.
- Vanreusel, B. en Bulcaen, F., 1992, *De sociale betekenis van sportdeelname*. Instituut voor Lichamelijke Opleiding, K.U.: Leuven.
- Veenman, J. (red), 1994, *De sociale integratie van Molukkers*. Bloemendaal.
- Verkuyken, M., 1996, 'De structuur van etnische attitudes'. Paper voor de 7e sociaal-wetenschappelijke studiedagen 'Van de hoed en de rand', 11/12 april, Amsterdam.
- Vermeulen, H. en Penninx, R., 1994, *Het democratisch ongeduld: De emancipatie en integratie van zes doelgroepen van het minderheden beleid*. Amsterdam.
- Winnick, J.P., 1987, 'An integration continuum for sport participation'. *Adapted Physical Activity Quarterly*, 4: 157-161.
- vws, 1994, *Naar eigen vermogen: Welzijnsnota '95-'98*. Den Haag: Sdu.
- vws, 1995a, *Ouderenbeleid 1995-1998*. De Haag: Sdu.
- vws, 1995b, *Gehandicaptenbeleid*. Den Haag: Sdu
- vws, 1996a, *Sport en alloctonen: Feiten, ontwikkelingen en beleid (1986-1995)*. Directie sport. Rijswijk.
- vws, 1996b, *Wat sport beweegt: Contouren en speerpunten voor het beleid van de rijksoverheid*. Den Haag: Sdu.
- vws, 1987, *Sportbeoefening door gehandicapten*. nr.9, Rijswijk.
- wvc, 1991, *Voortgangsrapportage homo/lesbisch emancipatiebeleid*. Rijswijk
- wvc, 1994, *Investeren in integreren*. Den Haag: Sdu.